

Arbetsterapi, igår, idag, i morgon

Inga-Britt Lindström

Redan på 1800-talet insåg man aktivitetens betydelse för människans hälsa. Artikeln beskriver hur denna insikt utvecklats från 1920-talets reaktion mot sängläge som behandlingsform till dagens diskussion, där väsentliga uppgifter är att forma en god, konkurrenskraftig utbildning, att intensifiera och utveckla forskning i arbetsterapi och att göra professionen mera känd hos beslutsfattare, patienter och allmänhet.

Under 1930- och 1940-talen diskuterades arbets terapins betydelse. Under 50-talet stod frågan om rehabilitering i centrum. 1960-talet dominerades av utbildningsdiskussioner liksom stora delar av 70- och 80-talen. Nu ägnas frågor om syfte och mål med olika behandlingar stort utrymme. Väsentlig är också utvecklingen av en fördjupad vetenskaplig förståelse och den enskilda arbetsterapeutens möjlighet till utveckling av sin kompetens.

Författaren, Inga-Britt Lindström, är arbetsterapeut och förbundsordförande för Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter.

Arbets terapi som den bedrivs och har bedrivits av svenska arbetsterapeuter har sin utgångspunkt i arbeteaktivitet. Behandling genomförs med utgångspunkt i aktivitetens betydelse för människans hälsa.

Under 1800-talet började en vision om arbete som behandling att formas. Det skedde då utifrån en pedagogisk människosyn. Man hade en uppfattning om arbete som ett medel för förändring. Målet var uppfost-
ran och måttlighet.

I början av 1900-talet introducerades sängläge som behandlingsmetod. Redan på 1920-talet kom reaktionen mot denna passiva vård. Diskussionen om arbets betydelse och effekt som behandlingsmetod tog åter fart. Denna gång byggde den på den då tongivande tyske läkaren Herman Simons arbete med att "formulera medicinsk-psykologiska motiveringar för och praktisk organisation av aktiverande principer inom sjukvården".

Simon betonade faran med sysslöshet och överk-

samhet särskilt för patienter med långa vårdtider. Han menade att om det för mänsklig existens nödvändiga aktivitetsbehovet inte blir tillfredsställt tar det sig gärna uttryck i felaktiga kompensationer.

I sitt arbete utgick Simon från att det hos varje människa finns ett inneboende behov av aktivitet. Han ansåg det väsentligt att arbetet fångar patientens intresse och upplevs som lustbetonat. Simon formulerade det som behandlingsformen, sysselsättningsterapi. Som han uttryckte denna var den analog med arbets terapins behandlingsform, aktivering. Han uttryckte därmed en humanistisk människosyn - vilket innebär att människan i sitt handlande styrs av intentioner och avsikter.

1940-talet - värdediskussionen

Under 1930- och 1940-talen diskuterades bland många svenska läkare värdet av denna behandlingsform. Redan då förde vissa läkare fram att arbets terapi - sysselsättningsterapi måste få ett vetenskapligt fundament för att ge goda resultat.

Arbets- och sysselsättningsterapi som dittills varit förbehållen mentalsjukvårdens patienter började på 1940-talet etableras inom andra verksamheter. Den första kursen i sysselsättningsterapi hölls 1944. Samma år bildades "Föreningen för arbets- och sysselsättningsterapeuter". Under fyrtitalet presenterades en rad utredningar där behovet av arbets terapi fördes fram. I utredningarna ges arbets terapi ett brett perspektiv med en socialmedicinsk inriktning. De vårdpolitiska målen som då bidrog till efterfrågan av arbets terapi var:

- Den förändrade synen på handikappade människor.
- Det ökade intresset att ta tillvara tillgänglig arbetskraft.

Svenska läkare förde fram att arbets terapi - sysselsättningsterapi måste få ett vetenskapligt fundament för att ge goda resultat

- Problemen med vården av kroniker.
- Det stigande antalet åldringar.

Efterfrågan påverkades också av den alltmer utbredda och accepterade uppfattningen bland läkare om arbets- - aktivitetens betydelse för patientens tillfrisknande och genom läkarnas ökade insikt om att arbetsterapi kan förkorta konvalescenstiden. Arbetsterapi började nu ta form som en systematiserad och målmedveten verksamhet.

Trots att diskussionen i Sverige utgick från Simons idéer kom arbetsterapi när den började etableras på allvar och i mer organiserade former att påverkas mycket starkt av den arbetsterapi som bedrevs i England och USA. Nu växte sig också en biologisk människosyn stark i vården. De kom att påverka arbetsterapiens olika behandlingsformer.

1950-talet - inmarschen i sjukvården

1950-talet kan sägas vara tiden för rehabiliteringens inmarsch i sjukvården. I en utredning angående rehabiliteringsverksamheten inom svensk sjukvård konstaterades att arbetsterapi är en vedertagen länk mellan sjukdomstid och arbetstid.

Arbetsterapi formulerades nu som hjälp till självhjälp: - att så snabbt som möjligt få patienten även efter en operation tillbaka i naturlig verksamhet och återförd eller införd i daglig verksamhet

- att patientens egen aktivitet i doserad form är ett viktigt led i behandlingen.

I takt med utvecklingen av rehabilitering kom en diskussion om tydligare definitioner både i fråga om rehabilitering - aktivering, sysselsättning och arbetsterapi. Diskussionen tog fart om arbetsterapiutbildningen var adekvat i förhållande till de uppgifter som förutsattes komma att vila på arbetsterapeuter.

1950-talet präglades av stor efterfrågan på arbetsterapi och låg tillgång på arbetsterapeuter.

1960-talet - utbildningsfrågorna

1960-talet kom att domineras av utbildningsfrågor. Bland arbetsterapeuter accentuerades kampen för en förlängd utbildning. En kommitté tillsattes för att utreda utbildningens innehåll och längd samt frågan om utbildningskapacitet. Kommittén föreslog i sitt betänkande 1962 en fyraårig utbildning. 1964 beslutade riksdagen om att utbildningen skulle vara treårig och omfatta 160 utbildningsplatser/år.

1970-talet - utveckling av behandlingsformerna

Under 1970-talet märktes en allt tydligare strävan att utveckla de olika arbetsterapeutiska behandlingsformerna.

Den funktionsinriktade arbetsterapien formulerades tydligare både i fråga om behandling av fysiska, psykiska och sociala funktionsstörningar.

Begrepp som motivation och helhetssyn intog en central plats i diskussionen, liksom frågan om aktivitets- och funktionsanalysens betydelse i den arbetsterapeutiska behandlingen.

Arbetsterapeuter arbetade mer och mer utifrån strukturerade behandlingsplaner som innehöll en ansats till problemlösningssmodell. Syfte och mål för den arbetsterapeutiska behandlingen var till att börja med inte så väl formulerade, men utvecklades framför allt i slutet av 1970-talet.

Under 1970-talet inträffade två händelser som fått stor betydelse för arbetsterapeuternas egna möjligheter att utveckla arbetsterapi och få ökad förståelse hos omvärlden för dess möjligheter och betydelse. Intresseorganisationen för arbetsterapeuter och den fackliga organisationen gick samman 1975. Tre år senare - 1978 - etablerades en facklig och professionell organisation - Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA).

1980-talet - den stora omdaning

1980-talet var den stora omdaningens tid. Utvecklingen av arbetsterapeutyrket måste ses i relation till utvecklingen av vården. "Förslag till ny utbildning för arbetsterapeuter" presenterades. Förslaget omfattade en avkortning av grundutbildningen från 120 till 100 poäng med två påbyggnadslinjer om vardera 20 poäng. 1989 var alla tre nivåer inrättade linjer. En enorm möjlighet till kunskapsutveckling gavs. Arbetsterapeuter började tydligare formulera vad man kan betrakta som arbetsterapiens filosofiska antaganden: "Arbetsterapi bygger på grundsynen att människan, frisk eller sjuk, är en aktiv varelse, hel och odelbar med egna resurser. Följden av detta är att individen själv måste vara aktiv och med egna resurser arbeta för en förbättrad hälsa och för att ett varaktigt resultat skall uppnås."

Begrepp som motivation och helhetssyn intog en central plats i diskussionen

Arbeterapeutiska insatser sänker vårdkostnaderna och höjer livskvaliteten

Arbeterapins mål formulerades som att den enskilda människan trots handikapp eller sjukdom på bästa sätt skall kunna utveckla och tillvarata sina egna resurser och fungera tillfredsställande i sin miljö.

Arbeterapeuter utvecklade de aktivitetsområden som verksamheten bedrivs inom - personlig vård, boende, fritid, arbete och skola. Försök gjordes att definiera vad aktivitetsområdena omfattar och att förklara och beskriva de uppgifter arbetsterapeuten har ansvar för.

Arbeterapeutens arbetssätt lyftes fram liksom frågorna om hur arbetsterapeuter bättre skall kunna bedöma behov av arbetsterapi. Uppföljning, rapportering och dokumentation blir viktiga frågor. Undersöknings- och utvärderingsinstrument står i fokus.

Samhället har även under 1980-talet formulerat krav på arbetsterapeuternas yrkesutövning, bl a genom tillsynslagen och journalföringslagen, som behandlar frågor om patientens säkerhet. Socialstyrelsen har utfärdat allmänna råd om anställning av arbetsterapeuter.

Inom arbetsterapeutkåren påbörjas arbetet med en etisk kod. Syftet med denna är att skapa ett hjälpmedel för analys och för vägledning vid etiska ställningstaganden genom att ange ett antal skyldigheter för arbetsterapeuter.

Rehabilitering har intagit en central plats i utredningar under 1980-talet och in på 1990-talet. I alla dessa har betonats ett ökande behov av arbetsterapeuter. Samtidigt befinner sig vården i kris. Kraven är större än resurserna. Debatten har startat om prioriteringar i vården och om vårdens kvalitet. Arbetsterapeuter måste påvisa det vi vet, nämligen att arbetsterapeutiska insatser sänker vårdkostnaderna och höjer livskvaliteten. I ekonomiskt kärva tider behövs arbetsterapeutiska insatser mer än någonsin. Att inte satsa på arbetsterapi innebär att en nödvändig och mycket vital del av patientens rehabiliteringsbehov ej tillgodoses, eftersom den arbetsterapeutiska kompetensen berör en mycket vital del för patienten, nämligen möjlighet att klara vardagen - livet.

Arbeterapi som vetenskap

Under de senaste fem åren har en vetenskaplig förståelse och djupare kunskap i arbetsterapins teorier och metoder vuxit fram bland arbetsterapeuter. Man kan diskutera vem som har förtjänsten av detta. Det är flera. Vidareutbildningen med påbyggnad och fördjupning har bidragit. Disputerande arbetsterapeuter och de många som forskarstuderar är väsentliga i detta sammanhang. Detta bekräftas genom de arbeten, de uppsatser, de artiklar som nu presenteras av arbetsterapeuter och som handlar om forskning och utveckling inom det egna området. En tydligare artikulering av den svenska arbetsterapin börjar formas.

Fr o m hösten 1993 är grundutbildningen åter treårig och leder fram till yrkesexamen. Under våren 1993 har huvudmannaskapsutredningen remissbehandlats. Väsentligt är att arbetsterapeututbildningen får verka i en miljö som skapar möjlighet att så snart som möjligt uppnå ställning som självständigt akademisk ämne med möjlighet att avlägga kandidat-, magister-, licentiat- och doktorsexamen i arbetsterapi. Framtidens utbildning måste styras av de krav verksamheten ställer i fråga om kompetens och kunskap både i ett nationellt och ett internationellt perspektiv.

Nu väntar arbetsterapeuterna på ett positivt beslut av riksdagen i huvudmannaskapsfrågan - en nyckelfråga för utvecklingen av arbetsterapi som ämne och därmed för arbetsterapeuternas framtida verksamhet.

Sammanfattningsvis kan sägas att de arbetsterapeutiska målens koppling till de vårdpolitiska över tiden har varit mer eller mindre outtalade. Efterfrågan och tillgång har hela tiden varit i obalans. Det har lett till att både läkare, arbetsgivare, politiker och allmänhet har bristande kunskaper om arbetsterapins betydelse och möjligheter. Detta har i sin tur påverkat utbildningens innehåll och längd samt utvecklingen av yrket.

Arbeterapeuternas intressearbete har under hela denna period som beskrivits varit kampen för en god utbildning för den verksamhet som skall utövas, och insatser för att skapa möjligheter för yrkesverksamma arbetsterapeuter till nödvändig fort- och vidareutbildning, dvs

- att utveckla yrket
- att få yrket känt och accepterat som något av stort värde och av avgörande betydelse för människor som har behov av arbetsterapeutiska insatser för ett för dem värdefullare liv,
- att skapa en egen professionell kultur.